
Anglie jedním škrtem prakticky zrušila veřejné vysoké školy

Anglie jedním škrtem prakticky zrušila veřejné vysoké školy

Hlasitý kritik vládních reforem týkajících se britského vysokého školství profesor Howard Hotson navštívil na konci listopadu Prahu. Profesor Hotson je spoluautorem manifestu [In Defence of Public Higher Education](#), jehož překlad [Braňme veřejné vysoké školství](#) Univerzita Karlova nedávno vydala. Nyní magazín iForum přináší rozhovor s profesorem Hotsonem.

Pane profesore, britský systém vysokého školství patří k nejúspěšnějším na světě. Vaše univerzity se pravidelně umísťují na předních místech globálních žebříčků, úspěšně přispívají k rozvoji regionů i celé společnosti – a přesto se britská vláda rozhodla pro radikální reformy. Proč?

Ano, to je skutečně zásadní otázka a chceme se na ni naši vlády zeptat. V dokumentech, které se staly základem probíhajících reforem – ve zprávě lorda Brownea (Browne Review 2010¹) a ve vládní Bílé knize (White Paper 2011²) – nenajdete žádné udržitelné nebo empiricky doložené argumenty, na jejichž základě by vláda Spojeného království vysvětlila, proč přistoupila k tak radikální reformě vysokého školství. Jediným argumentem je, že tržní fungování univerzitního systému učiní tento systém efektivnějším, což je však založeno na nepodloženém předpokladu, že trh je nejefektivnějším nástrojem, jakým lze rozdělovat omezené finanční zdroje.

Záměrem reforem tedy nebylo zlepšit něco, co by nefungovalo dobře, záměrem bylo zefektivnit systém vysokého školství...

Přesně tak. Ale další způsob, jakým se můžeme na celou situaci podívat, je připomenout si původní oficiální zadání, které tvůrci Browneovy zprávy dostali – zkoumat vyváženost plateb mezi studenty, absolventy, daňovými poplatníky a zaměstnavateli. Nahlédneme-li do každoroční publikace OECD Education at a Glance³, získáme ucelený přehled o situaci, dokonce v mezinárodním srovnání. Tato statistika mohla a měla být využita.

A tvůrci zprávy se tímto problémem nezabývali?

1 [Lord Browne of Madingley](#), bývalý výkonný ředitel koncernu BP, vedl tým nezávislých expertů, který zpracoval nezávislou zprávu [Independent Review of Higher Education Funding and Student Finance](#). Ve zprávě experti doporučili rozsáhlé změny v systému financování univerzitního vzdělávání, včetně odstranění stropu pro výši poplatků za studium. Na jejím základě provedla britská vláda v loňském roce reformu systému veřejného vysokého školství.

2 Dostupné na <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://discuss.bis.gov.uk/hereform/white-paper/>

3 Dostupné na <http://www.oecd.org/edu/eag2012.htm>

Nezabývali. Autoři Browneovy zprávy tak vůbec nesplnili zadání, které od vlády dostali. Pokud by expertní tým skutečně zkoumal snadno dostupná data, zjistil by, že britský systém vysokého školství je v mezinárodním srovnání poměrně silně podfinancován a že financování z veřejných zdrojů je ve Spojeném království výrazně nižší než ve většině ekonomicky vyspělých zemí. Dále by zjistil, že soukromé podniky zdaleka nepřispívaly k rozvoji vysokého školství tolik, kolik by ve znalostní ekonomice měly. Poplatky za studium, které hradili studenti ještě předtím, než proběhly poslední reformy, byly výrazně vyšší než ve většině zemí světa, snad s výjimkou jedné nebo dvou. Tedy, kdyby Browneova zpráva splnila zadání a skutečně zkoumala vyváženost mezi platbami studentů, absolventů, daňových poplatníků a zaměstnavatelů, nemohla by dospět k tomu, že je správné a opodstatněné přesunout ještě vyšší finanční zátěž na bedra studentů.

Velká Británie se dnes stejně jako většina zemí potýká s finančními problémy. Máme velký deficit, obrovský podíl veřejných prostředků využíváme na záchranu bank. Zdlouhavá recese snížila daňové příjmy a zvýšila nezaměstnanost, a následně byla buď potřeba zvýšit daně, nebo omezovat financování veřejného sektoru. Klíčovou otázkou je, kdo by měl za tuto obrovskou chybu platit. Generace, která ji způsobila, nebo mladí lidé, kteří na ni doplácí? Vláda řešila situaci tak, že snížila o 80 procent přímé veřejné financování pregraduálního vzdělávání a ztrojnásobila školné. Jeho průměrná výše nyní přesahuje 8000 liber ročně a je to bezkonkurenčně nejvyšší školné ve „veřejném“ vysokém školství na světě. Co mnozí z nás považují za morálně velmi odpudivé, je fakt, že členové parlamentu, kteří takto rozhodli, měli z peněz daňových poplatníků hrazeny nejenom poplatky za studium, ale i většinu životních nákladů. Na konci osmdesátých let, když jsem přijel do Anglie, David Cameron (dnešní ministerský předseda a vůdce konzervativců) studoval na Oxfordu, Nick Clegg (nyní místopředseda vlády a vůdce liberálních demokratů) studoval na Cambridge a Ed Miliband (nyní vůdce opozice a vůdce labouristické strany) byl předsedou studentské unie na „mojí“ fakultě v Oxfordu a vedl tehdy protesty pro zvyšování poplatků za bydlení.

Tito lidé měli všechny své výdaje spojené s prvotřídním vzděláním hrazeny daňovými poplatníky. Ukončili svá studia, získali místa a koupili si domy, o jakých se dnešním absolventům může jenom zdát. Byli to oni, kdo profitovali z finančního boomu uplynulých let, oni platili neadekvátní daně, které nedostačovaly na veřejné služby. Oni jsou spolu se starší generací zodpovědní za prudký nárůst rozpočtového deficitu. Je morální odpovědností těchto generací, které problém způsobily, jej také řešit. Namísto toho dnešní generace politiků přesunuje problém na mladou generaci, která za něj nejen nenesou odpovědnost, ale bude se navíc vyrovnávat s významnými ekologickými problémy, které taktéž způsobily předchozí generace. A to je zásadně nespravedlivé.

Nicméně Browneova zpráva byla publikována, vláda započala s návrhem novely zákona. Studenti logicky nesouhlasili, začaly poměrně silné protesty, významní představitelé akademické sféry publikovali alternativní manifest In Defense of Public Higher Education, následovaly další aktivity zaměřené proti zavádění navržených reforem. Přesto a navzdory takto masivnímu nesouhlasu vláda byla úspěšná. Jaké byly klíčové faktory vládního úspěchu?

Hlavním taktickým tahem vlády bylo, že zásadní hlasování v parlamentu proběhlo na samém začátku celého procesu. Browneova zpráva byla zveřejněna 10. října 2010. Klíčové parlamentní hlasování, které rozhodlo o ztrojnásobení výše školného, proběhlo o necelé dva měsíce později, 9. prosince 2010. Stalo se tak řadu měsíců před tím, než vláda odhalila skutečnou povahu budoucích reforem v Bílé knize, publikované 28. června 2012.

Vláda nejenom spěchala s klíčovým hlasováním, ale samotné hlasování proběhlo v atmosféře záměrného zveličování obav o stabilitu britské měny. V okamžiku hlasování tak byl vyvolán dojem, že nezačne-li britská vláda řešit rozpočtový deficit tím, že přesune část veřejných výdajů na studenty, bude Spojené království převálcované mezinárodními měnovými trhy a skončí jako Irsko nebo Portugalsko. Což je poněkud absurdní předpoklad, vezmeme-li v úvahu, jak malý podíl na veřejném rozpočtu tvoří financování pregraduálního vysokoškolského vzdělávání.

Nově provedená opatření přitom nijak nesnižují objem peněz, které si vláda musí půjčovat. Ve skutečnosti, alespoň z krátkodobého hlediska a možná i z dlouhodobého, jej ještě navyšují. Pouze přesunují položky, protože část dluhu, která bude splacena absolventy univerzit, není započtena do deficitu státního rozpočtu. Nikdo ale nyní nemůže přesně předpovědět, jakou část z půjčky na školné bude průměrný absolvent během svého zaměstnání splatit. Jedná se vlastně o vysoce spekulativní hazard, který přesouvá rizika z dnešních daňových poplatníků na poplatníky v budoucnu. A v tomto směru je toto řešení sobecké a nezodpovědné a pouze přidává nashromážděné problémy navíc k těm, které bude muset řešit budoucí generace.

Ve Spojeném království je ale ještě jiný systém vysokého školství – ve Skotsku. Co stálo za rozhodnutím skotské vlády hradit školné ve Skotsku za studenty? Přispěly k tomuto rozhodnutí nějak samotné skotské vysoké školy?

Ne, pokud vím, alespoň ne přímo. Zásadní rozdíl spočívá v kulturním charakteru – skotská společnost je soudržnější a má hluboce zakořeněný smysl pro to, že bezplatný přístup k vysokoškolskému vzdělání má přínos pro celou společnost. Skutečný a hlavní moment je ale hlubší. Jeden z implicitních argumentů na podporu reformy, který se vždy používá – a tyto argumenty jsou zřídka vyslovovány přímo –, je to, že ke skokovému zvyšování školného v Anglii není žádná alternativa. Není to ale pravda – alternativa existuje, a to nejen v nejbohatších evropských zemích, ale také v severní části Spojeného království. Skotsko nejenže nehodlá v blízké budoucnosti zvyšovat školné, ale dokonce je chce zcela zrušit – tak, jak zněl proslulý slib liberální demokratů ještě předtím, než vstoupili do koaliční vlády s konzervativci.

Není to přitom skotská, ale anglická situace, která je hluboce bezprecedentní. Žádná země neudělala to, co Anglie, která zrušila téměř veškeré přímé veřejné financování vzdělávací činnosti na vysokých školách ze dne na den a v podstatě tak zrušila jedním tahem veřejný systém vysokého školství. Dokonce i Američané mají veřejné vysoké školství, tři čtvrtiny amerických studentů studují na veřejných vysokých školách. Anglie je jediná rozvinutá země na světě, která tento systém fakticky zrušila. Myslím, že veřejný systém vysokého školství je možné zrušit jedině tehdy, pokud je země etnicky, společensky i ekonomicky tak rozdělená, že lidé se již nepovažují za členy stejné soudržné komunity.

Myslíte, že to se stalo ve Velké Británii?

Vláda to tiše předpokládá, ale zda se tak skutečně stalo, není jasné. Ve skutečnosti není k dispozici důkaz, že by Angličané skutečně chtěli, aby systém veřejného vysokého školství byl zrušen, a vláda to ví. Několik průzkumů veřejného mínění ukázalo, že většina lidí chce, aby převážná část výdajů na vysoké školství byla hrazena z veřejných zdrojů tak, jak tomu bylo až do letošního akademického roku. Při přípravě Browneovy zprávy vzniklo další šetření na toto téma, které potvrdilo, že většina lidí ze všech společenských vrstev si přeje, aby vláda pokračovala v hrazení více než poloviny výdajů na vysoké školství. Browneova zpráva ale výsledky tohoto šetření, jediného skutečného výzkumu, zatajila, protože by to zpochybnilo její navrhované řešení. Tyto výsledky pak byly zveřejněny až na základě žádosti podle zákona o svobodném přístupu k informacím.

Dvě hlavní britské politické strany – konzervativci i labouristé – vědí, že jejich návrhy na změny ve vysokém školství jsou velmi kontroverzní. Dělal proto vše, aby nebyly předloženy britské veřejnosti. Záměrně se dohodly na přípravě Browneovy zprávy před volbami v roce 2010 tak, aby její výsledky byly zveřejněny až po volbách. Umožnilo jim to odstranit jakoukoliv zmínku o radikální reformě vysokého školství z volebních programů. Proč by ale něco takového chtěly politické strany dělat? Protože věděly, že návrhy na zásadní změny v britském vysokém školství by neměly podporu voličů.

Kandidáti třetí strany, liberální demokraté, podepsali závazek, že budou prosazovat úplné zrušení školného na vysokých školách, i když již tehdy měli pochybnosti, zda je takový závazek realistický. Proč ho podepsali? Protože věděli, že takový slib bude u voličů populární. Na jaře 2012 vláda stáhla plánovaný nový zákon o vysokých školách z projednávání v parlamentu, protože věděla, že by vyvolal nesouhlas veřejnosti. Zdá se tedy, že to, co se stalo britskému vysokému školství, není to, co chtějí sami Britové. Správná otázka zní: proč to tedy vláda dělá? Klíčovým pojmem je zde lobbying. Ministr pro vysoké školy strávil mnohem víc času rozhovory s lobbyisty ze soukromých vysokých škol než se studenty, které ale staví do středu celého systému.

I my čelíme vysokoškolským reformám. Na jaře 2012 se v České republice konaly rozsáhlé protesty – reforma byla podobná ostatním reformám v Evropě, zaváděla manažerský styl řízení, školné, měnila roli vnějších aktérů na vysokých školách apod. I v ČR vznikla Bílá kniha bez důkladných podkladů, i v ČR jsme měli manipulativní průzkumy. Protesty ale byly úspěšné a reforma alespoň dočasně stažena. Domníváme se, že jedním z klíčových faktorů úspěchu byla akademická samospráva a její role v protestech. Myslíte, že existuje vztah mezi řízením vysoké školy a veřejným charakterem vysokého školství?

Změny v řízení vysokých škol jsou potřebné proto, aby univerzity mohly být podřízeny vládě a jejím prostřednictvím byznysu. K tomu, aby byly univerzity přeměněny ze skutečně nezávislých a autonomních institucí řízených na základě akademických hodnot na nástroje prosazování vládní ekonomické politiky, které jsou řízené čistě peněžní hodnotou trhu, jsou potřeba dvě věci. Zaprvé to jsou povolní rektori spíše se zkušenostmi z managementu než z akademických disciplín, kteří budou poslouchat nařízení vlády. Zadruhé je potřeba mít rigidní, autoritářský a hierarchický systém řízení. Takové změny byly provedeny doslova na všech vysokých školách v Británii, s výjimkou Oxfordu a Cambridge.

Tento rigidní systém řízení je vhodný pro výrobní průmysl, ale není vhodný pro oblast umělecké tvorby nebo pro Silicon Valley. A rozhodně není vhodný pro vysoké školy. Dopad takového systému řízení na motivaci akademických pracovníků je katastrofický. Pokud jsou rozhodnutí, která vznikají v kolegiálním prostředí, nahrazena nařízeními univerzitního managementu, smysl pro osobní angažmá ve výuce a výzkumu mizí – a to má celou řadu negativních dopadů. Na mnoha, i těch nejlepších britských univerzitách se nyní stalo disciplinárním přestupkem, pokud někdo veřejně kriticky zmiňuje vlastní zkušenost s autoritářským a hierarchickým univerzitním managementem, protože to údajně poškozuje dobré jméno univerzity.

Univerzita se tak namísto prostoru pro svobodné vyjadřování stává místem, kde není možné veřejně hovořit ani o vlastní zkušenosti, pokud nechcete čelit kázeňským trestům.

Existuje alternativa k tomuto hierarchickému systému řízení?

Ve Spojeném království jsou dvě univerzity, které nejsou řízeny tímto způsobem. Obě jsou všeobecně považovány za nejlepší – jsou to Oxford a Cambridge. V posledních deseti letech jsme zažili pokusy zavádět manažerský styl řízení i na těchto tradičních univerzitách, ale tyto pokusy selhaly, protože zásadní rozhodnutí jsou svěřena akademickým senátům. Výsledkem je, že nikdo na Oxfordu vám nesmí říkat, co máte a nemáte dělat. Všechna rozhodnutí jsou činěna kolegiálním způsobem, protože všichni si uvědomují společnou odpovědnost za svou školu, studenty i akademické pracovníky.

Tato kolegiální a demokratická forma vládnutí téměř znemožňuje radikální změny, a manažeři ji proto považují za neúčinnou, neefektivní, anarchistickou a chtějí ji proto „modernizovat“. Z ekonomického hlediska je ale právě tato forma rozhodování vysoce efektivní, právě proto, že je atraktivní pro akademiky. Oxford i Cambridge přitahují nejlepší akademiky v zemi a umějí si je udržet navzdory tomu, že akademici musejí velmi tvrdě pracovat a jsou relativně špatně placeni.

Důvodem je právě to, že univerzita založená na kolegiálním rozhodování zachovává akademické svobody a je řízena na základě skutečných akademických hodnot. Je téměř nepředstavitelné, že se taková univerzita těchto hodnot vzdá a stane se součástí autokratického, korporátního mechanismu, jen aby si vydělala trochu více peněz za trochu méně práce. Znamenalo by to vzdát se toho, co je nejdůležitější – smyslu pro autonomii, nezávislost i provázanost této kolegiální komunity.

A to je poučení, které vláda zcela přehlíží. Je vlastně fascinující, že máme úplně odlišný model řízení vysokých škol uprostřed britského univerzitního systému, vlastně na jeho vrcholu, na nej-slavnějších a nejúspěšnějších univerzitách v

zemi. Tento model stále žije a je to nejlepší způsob, jak mohou vysoké školy fungovat. Lidé, kteří řídí anglické vysoké školství, jsou ale tak zaslepeni dogmatem manažerismu, že to raději nechtějí vidět.

Anglický historik Howard Hotson, profesor na St Anne's College na Oxfordské univerzitě, se zaměřuje na intelektuální dějiny raného novověku, je prezidentem International Society for Intellectual History. Předsedá výboru nedávno založeného sdružení Council for the Defence of British Universities .